

Історичний нарис = Historical essay = Исторический очерк

Ukr Neurosurg J. 2020;26(2):53-60
doi: 10.25305/unj.195854

Минуле і сьогодення кафедри нейрохірургії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика (до 75-річчя від дня створення)

Поліщук М.Є., Гончарук О.М., Короткоручко А.О., Макеєва Т.І., Муравський А.В., Педаченко Ю.Є., Шкіряк А.А.

Кафедра нейрохірургії,
Національна медична академія
післядипломної освіти імені
П.Л.Шупика, Київ, Україна

Надійшла до редакції 19.02.2020
Прийнята до публікації 24.03.2020

Адреса для листування:

Поліщук Микола Єфремович, кафедра
нейрохірургії, Національна медична
академія післядипломної освіти імені
П.Л. Шупика, вул. Дорогожицька,
9, Київ, 04050, Україна, e-mail:
neuroprofessor@gmail.com

У 2020 році виповнюється 75 років кафедрі нейрохірургії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика. Вона однією з перших у світі почала підготовку лікарів-нейрохірургів.

Засновником і першим завідувачем кафедри був академік АМН СРСР, професор О.І. Арутюнов (1945–1960), потім її очолював професор Г.П. Педаченко (1960–1993), з 1993 р. – чл.-кор. НАМН України, професор М.Є. Поліщук.

За час роботи кафедри на ній пройшли підготовку понад 90% нейрохірургів України, опубліковано тисячі статей, сотні монографій, захищено десятки докторських і кандидатських дисертацій.

Ключові слова: кафедра нейрохірургії; НМАПО імені П.Л. Шупика; ювілей; історія

Past and present of the Department of Neurosurgery of the Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education (to the 75th anniversary of the creation)

Mykola Y. Polishchuk, Oksana M. Goncharuk, Anatoly A. Korotkoruchko, Tetiana I. Makeeva, Andriy V. Muravskiy, Yurii E. Pedachenko, Anton A. Shkiriyak

Department of Neurosurgery,
Shupyk National Medical Academy
of Postgraduate Education, Kyiv,
Ukraine

Received: 19 February 2020
Accepted: 24 March 2020

Address for correspondence:

Mykola Y. Polishchuk, Department
of Neurosurgery, Shupyk National
Medical Academy of Postgraduate
Education, St. Dorogozhytska,
9, Kyiv, 04050, Ukraine, e-mail:
neuroprofessor@gmail.com

In 2020 we celebrate 75th anniversary of the Department of Neurosurgery of Shupik National Medical Academy of Postgraduate Education. It became one of the first in the world which started educate neurosurgeons.

The founder of the department was Professor A.I. Arutyunov. Then it was headed by G.A. Pedachenko and N.E. Polishchuk. During its existence, more than 90% of Ukrainian neurosurgeons were trained at the department, thousands of articles, hundreds of monographs were published, dozens of doctoral and master's theses were defended.

The Department of Neurosurgery is an integral part of the history of the development of neurosurgery in Ukraine. All employees hope that the department will continue to carry out its obligations to the neurosurgical community and the country for the training of qualified personnel.

Keywords: Department of Neurosurgery; Shupyk NMAPO; anniversary; history

Прошлое и настоящее кафедры нейрохирургии Национальной медицинской академии последипломного образования имени П.Л. Шупика (к 75-летию со дня основания)

Полищук Н.Е., Гончарук О.Н., Короткоручко А.А., Макеєва Т.І., Муравський А.В., Педаченко Ю.Є., Шкіряк А.А.

Кафедра нейрохирургии,
Национальная медицинская
академия последипломного
образования имени П.Л. Шупика,
Київ, Україна

Поступила в редакцию 19.02.2020
Принята к публикации 24.03.2020

Адрес для переписки:

Поліщук Миколай Єфремович,
кафедра нейрохірургії,
Національна медична академія
последипломного образования имени
П.Л. Шупика, ул. Дорогожицкая,
9, Киев, 04050, Украина, e-mail:
neuroprofessor@gmail.com

В 2020 году исполняется 75 лет кафедре нейрохирургии Национальной медицинской академии последипломного образования имени П.Л. Шупика. Она одной из первых в мире начала подготовку врачей-нейрохирургов.

Основателем и первым заведующим кафедры был академик АМН СССР, профессор А.И. Арутюнов (1945–1960), потом ее возглавлял профессор Г.А. Педаченко (1960–1993), с 1993 г. – чл.-кор. НАМН Украины, профессор Н.Е. Полищук.

За время работы кафедры на ней прошли подготовку более 90% нейрохирургов Украины, опубликовано тысячи статей, сотни монографий, защищены десятки докторских и кандидатских диссертаций.

Ключевые слова: кафедра нейрохирургии; НМАПО имени П.Л. Шупика; юбилей; история

Copyright © 2020 Mykola Y. Polishchuk, Oksana M. Goncharuk, Anatoly A. Korotkoruchko, Tetiana I. Makeeva, Andriy V. Muravskiy, Yurii E. Pedachenko, Anton A. Shkiriyak

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Розвиток нейрохірургії як дисципліни та нейрохірургічної науки зумовлений потребами суспільства. Нейрохірургія як високотехнологічна спеціалізована галузь охорони здоров'я потребує великих витрат, що пов'язано із необхідністю тривалої підготовки нейрохірургів, застосуванням дорогого діагностичного та лікувального обладнання котре постійно вдосконалюється, особливо в останні десятиріччя.

На початкових стадіях розвитку нейрохірургії була необхідність у досконалому знанні неврології, тому нейрохірургами ставали невропатологи, нерідко вже зрілого віку (понад 40 і навіть 50 років). Відомі нейрохірурги (М.М. Волкович, П.С. Бабицький, Г. Кушинг, О.І. Арутюнов, А.П. Ромоданов) почали займатися нейрохірургією внаслідок потреби, будучи кваліфікованими хірургами.

Війна завжди була не лише чинником руйнації, а і стимулом для розвитку нового. Саме після Другої Світової війни нейрохірургія в багатьох країнах і зокрема в Україні набула нового темпу розвитку.

Перші кафедри нейрохірургії в Європі з'явилися: у 1935 р. – у Ленінградському інституті вдосконалення лікарів (О.Л. Поленов);

у 1935 р. – у Стокгольмі, Швеція (К. Олівекрона);

у 1938 р. – у Центральному інституті вдосконалення лікарів, Москва (М.Н. Бурденко);

у 1939 р. – у Сорбонні, Франція (К. Венсан);

у 1945 р. – у Київському інституті вдосконалення лікарів (О.І. Арутюнов);

у 1948 р. – у Кельні, Німеччина (Ф.Тьонніс).

Для діагностики захворювань і ушкоджень нервової системи застосовували вентрикулографію (1918), пневмоенцефалографію (У.Е. Денді, 1919), ангиографію (Е. Моніц, 1927), селективну ангиографію (С. Сельдингер, 1954), суперселективну ангиографію (Ф. Сербіненко, 1970, В. Щеглов, 1974). Зміни діагностики захворювань ЦНС відбувалися дуже рідко. Революційними в цьому плані є 1970-ті роки, коли в 1972 р. було впроваджено в клінічну практику комп'ютерну томографію (Г. Хаунсфілд), а дещо пізніше – магнітно-резонансну (П. Лотербур, П. Менсфілд). У подальшому методи нейровізуалізації вдосконалювалися кожні два-три роки. Також удосконалювалися методи хірургічних втручань.

Революційними подіями для проведення хірургічних втручань вважають:

1. Впровадження асептики (Е. фон Бергманн).

2. Впровадження антисептики (Дж. Лістер).

3. Застосування сучасних технологій при трепанації черепа. Зміни методу трепанації за допомогою долота та молотка пилою Джиллі, електротрепаном і пневмотрепаном.

4. Розробка методів гемостазу: а) втирання воску та присипання опилками кістки при кровотечах із кісток; б) коагуляція судин оболонки і мозку; в) застосування кровоспинних засобів (гемостатична губка тощо).

5. Малоінвазивні методи операцій: а) ендоскопічні методики; б) навігаційні методики.

6. Ендоваскулярні методи для лікування судин, пухлин тощо (Ф.А. Сербіненко, 1972; В.І. Щеглов, 1976).

7. Радіохірургічні та радіотерапевтичні методики: а) лінійний прискорювач; б) гамма-ніж; в) кібер-ніж.

Також революційними для нейрохірургії можна вважати впровадження штучної вентиляції легень (1960-ті роки); моніторинг і визначення вторинних змін мозку при травмі, ішемії та їх корекція (1980-ті роки).

Отже, нейрохірургія є однією з найбільш високотехнологічних спеціальностей і потребує підготовки висококваліфікованих фахівців, котрі досконало знають неврологію, загальну патологію, нейрорадіологію, нейроінтенсив, суміжні дисципліни (оториноларингологію, офтальмологію, психіатрію, ортопедію тощо), а також добре володіють хірургічними навичками і мають хорошу теоретичну підготовку для опанування новітніх технологій.

Вислів М.Н. Бурденка про анатомічну доступність, технічну можливість та фізіологічну дозволеність не втратив свого значення.

Спеціалістів високого класу можна підготувати лише на кафедрах нейрохірургії, котрі мають сучасні клініки з новими технологіями та висококваліфікованими кадрами. До них належить кафедра нейрохірургії Національної медичної академії післядипломної освіти (НМАПО) імені П.Л. Шупика.

15 травня 2020 року кафедрі виповнюється 75 років. Її засновником і першим завідувачем був академік АМН СРСР, проф. О.І. Арутюнов (1945–1960), потім її очолював проф. Г.П. Педаченко (1960–1993, з 1993 р. – чл.-кор. НАМН України, проф. М.Є. Поліщук).

Необхідність відкриття першої кафедри нейрохірургії як центру післядипломної підготовки нейрохірургів саме в Києві була зумовлена потребами охорони здоров'я України.

Київський інститут удосконалення лікарів був заснований у 1918 р. У 1924 р. проф. П.С. Бабицький у віці 52 роки вперше в СРСР відкрив цикл приват-доцентських курсів з нейрохірургії. Він одночасно завідував клінікою нейрохірургії Психоневрологічного інституту. В 1939 р. йому виповнилося 67 років (критичний вік для спеціаліста нейрохірурга), тому обійняти посаду завідувача нейрохірургічної клінікою Психоневрологічного інституту було запрошено із Москви учня М.Н. Бурденка – проф. Л.О. Корейшу, а П.С. Бабицького переведено на посаду консультанта-хірурга.

Війна зупинила розвиток нейрохірургії в Києві. Співробітники інституту працювали у військових шпиталях як у тилу, так і на фронті.

Після звільнення Києва 5 вересня 1944 р. проф. П.С. Бабицького було призначено завідувачем відділення та єдиним співробітником нейрохірургічної клініки, в якій функціонувало 13 ліжок. До роботи у клініці було залучено доцента В.А. Шуліку-Карачанського із Київського інституту удосконалення лікарів.

Повноцінна робота клініки нейрохірургії Психоневрологічного інституту почалася 1 січня 1945 р., що було пов'язано з приїздом нового керівника клініки, проф. О.І. Арутюнова (1904–1978). Розпочався новий етап у розвитку нейрохірургії

*Д. мед. н., академік
Арутюнов О.І.*

*Д. мед. н., професор
Педаченко Г.П.*

*Д. мед. н., чл.-кор. НАМН України
Поліщук М.Є.*

в Україні та зокрема в Києві. Досвід Олександра Івановича у довоєнні роки під час роботи в інституті нейрохірургії у Москві та у роки війни свідчив, що нейрохірургія має розвиватися, як спеціальність, не лише в Києві та Харкові, а і в обласних центрах. Велика кількість хворих з пораненнями центральної та периферичної нервової систем (гранульоми,

абсцеси мозку, ліквореї, посттравматичні судоми, каузалгії, дефекти черепа), а також з онкологічними та судинними захворюваннями потребувала фахівців нейрохірургів як з теоретичною, так і з практичною підготовкою.

15 січня 1945 р. наказом Народного Комісаріату Охорони Здоров'я УРСР № 713 у Київському інституті

Викладачі кафедри з курсантами. Випуск 1959 р. Перший ряд зліва направо: О.О. Лапоногов, В.Г. Караванов, Г.П. Педаченко, О.І. Арутюнов, І.С. Глушкова, А.П. Ромоданов, Ю.П. Зозуля

вдосконалення лікарів було організовано кафедру нейрохірургії на базі нейрохірургічної клініки Київського психоневрологічного інституту, реорганізованого в 1950 р. у Київський інститут нейрохірургії МОЗ України.

Професор Арутюнов – учень проф. М.О. Богораза, який своєю чергою був учнем акад. М.Н. Бурденка.

Олександр Іванович був організатором нейрохірургічної служби в Україні. В 1945–1964 рр. очолював Київський інститут нейрохірургії, а в 1964–1978 рр. – Інститут нейрохірургії АМН СРСР імені М.Н. Бурденка.

Автор і співавтор понад 200 наукових праць, зокрема 4 монографій. Основні напрями наукової діяльності О.І. Арутюнова: пухлини головного мозку, патології судин головного мозку, внутрішньочерепна гіпертензія, фазність пухлинного процесу, метаболізм мозку, больові синдроми, патологія хребта, наслідки вогнепальних поранень, черепно-мозкова травма. Він створив школу нейрохірургів в Україні. Під його керівництвом та з його консультацією виконано 13 докторських і 45 кандидатських дисертацій. Його учні: акад. АМН України А.П. Ромоданов, акад. АМН України Ю.О. Зозуля, проф. Г.П. Педаченко, проф. О.Л. Духін, проф. Ф.М. Сергієнко, проф. Ю.Н. Квітницький-Рижов, проф. В.С. Михайловський, проф. Б.А. Пельц, проф. П.О. Пронзелєв та ін. Учасник бойових дій у Монголії, Фінляндії, Другій Світовій війні (головний хірург армії та фронту). Герой Соціалістичної праці, нагороджений двома орденами Леніна, двома орденами Бойового

*Д. мед. н., академік
Ромоданов А.П.*

Червоного Прапора, Трудового Червоного Прапора, орденом Червоної Зірки, медалями.

У 1954–1955 рр. під час відрядження проф. Арутюнова до Китаю обов'язки завідувача кафедрою тимчасово виконував академік АМН СРСР А.П. Ромоданов.

Лекцію читає проф. Педаченко Г.П. 1978 рік

Георгій Панасович Педаченко (1923–2001) – один із засновників сучасної нейрохірургії в Україні та СРСР. Піонер розвитку перкутанної церебральної ангіографії, фармакоангіографії, хірургічного лікування судинних уражень головного мозку. У 1950 р. закінчив Вінницький медичний інститут, у 1954 р. захистив кандидатську дисертацію, у 1965 р. – докторську на тему «Хірургічне лікування мозкових геморагічних інсультів». Учень акад. Арутюнова. З 1968 до 1987 р. – завідувач відділу травми центральної нервової системи і патології судин головного мозку Київського інституту нейрохірургії. Підготував велику кількість нейрохірургів, котрі працювали як в Україні, так і в інших республіках колишнього Радянського Союзу. Основні наукові напрями: підготовка нейрохірургічних кадрів, дослідження цереброваскулярної патології, черепно-мозкової травми на тлі вікових змін, соматичної патології, патології екстракраніальних судин голови. Під керівництвом Г.П. Педаченка виконано 3 докторські та 34 кандидатські дисертації. Він автор та співавтор 519 наукових публікацій, зокрема 37 монографій і навчальних посібників, 30 авторських свідоцтв і 82 раціоналізаторських пропозицій. Його учнями є чл.-кор. НАМН України, проф. М.Є. Поліщук, проф. О.А. Цімейко, проф. Ю.О. Орлов.

Учасник Другої Світової війни. Нагороджений орденом Вітчизняної війни I ст. «За відвагу», нагрудним знаком «Знак пошани», 12 медалями. Член Президії правління (1982–1988) і почесний член (з 1988 р.) Всесоюзного наукового товариства нейрохірургів, голова правління Київського міського товариства нейрохірургів (1983–1989).

Рішенням Кабінету Міністрів України та Київської міської державної адміністрації в 2005 р. на будівлі Інституту нейрохірургії встановлено меморіальну

дошку «видатному нейрохірургу, одному із засновників вітчизняної нейрохірургії проф. Г.П. Педаченку».

З 1993 р. кафедру нейрохірургії Київської медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика очолює чл.-кор. АМН України, професор, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат державної премії в галузі науки і техніки Микола Єфремович Поліщук. Він є членом Європейської академії нейронаук з «нейротравматології», головою комісії Української асоціації нейрохірургів з післядипломної підготовки нейрохірургів, президентом ВГО «Українська асоціація боротьби з інсультом». Колишній народний депутат, голова комітету з питань охорони здоров'я ВРУ (2002–2005), міністр охорони здоров'я (2005), в. о. президента товариства Червоного Хреста України (з 2018 р.), голова Національної Ради з питань охорони здоров'я населення України (2007–2010), почесний громадянин м. Києва.

Основні напрями наукової та практичної роботи: організація невідкладної нейрохірургічної допомоги, черепно-мозкова, хребетно-спинномозкова, поєднана та множинна травма, гострі порушення мозкового кровообігу, черепно-мозкова травма на тлі соматичної патології та алкогольної інтоксикації, гідроцефалія у дорослих, патологія хребта і спинного мозку, оптимізація післядипломної підготовки спеціалістів, реформування вищої медичної освіти та реорганізація галузі охорони здоров'я.

Підготував 46 кандидатів і 8 докторів медичних наук. Під час роботи у Верховній Раді України за його участю підготовлено 82 законопроекти, закони і постанови. Автор та співавтор понад 600 наукових праць з них 32 монографій, підручників та посібників з різних питань нейрохірургії, зокрема з питань реформування галузі охорони здоров'я. Брав активну участь

Лекцію читає проф. Поліщук М.Є. 1999 рік

Колишні співробітники кафедри

*К. мед. н., доцент
Андрейко Р.Л.*

*Ст. викл.
Глушкова І.С.*

*К. мед. н., доцент
Дунаєвський О.Є.*

*Д. мед. н., професор
Духін О.Л.*

*К. мед. н., доцент
Караванов В.Г.*

*К. мед. н., доцент
Оришака М.І.*

*Д. мед. н., професор
Пацко Я.В.*

*Д. мед. н., проф., чл.-кор. АМН
Ромоданов С.А.*

*Д. мед. н., професор
Соснов Ю.Д.*

Нинішні співробітники кафедри

*Д. мед. н., професор
Педаченко Ю.Є.*

*Д. мед. н., професор
Гончарук О.М.*

*Д. мед. н., доцент
Муравський А.В.*

*К. мед. н., доцент
Макеєва Т.І.*

*К. мед. н., доцент
Короткоручко А.О.*

*К. мед. н., асистент
Обливач А.А.*

*Асистент
Шкіряк А.А.*

в проведенні днів Уряду, парламентських слухань з актуальних соціальних і медичних питань, автор 5 монографій соціального плану та реформ охорони здоров'я, та понад 100 публіцистичних статей. Є одним з провідних фахівців з реформування галузі охорони здоров'я та післядипломної освіти.

У різний час на кафедрі працювали В.А. Шуліка-Карачанський, О.А. Крістер, Я.І. Файнзільбер, О.Л. Духін, О.П. Бурлуцький, П.Г. Тананайко, І.Д. Віроzub, Ю.Д. Соснов, В.Г. Караванов, І.С. Глушкова, Р.Л. Андрійко, Я.В. Пацко, В.В. Хозяїнов, О.Є. Дунаєвський, С.А. Ромоданов, М.І. Оришака, О. М. Возняк, В. М. Бурик.

У 1945 р. кафедра мала 13 нейрохірургічних ліжок. Нині базами кафедри є Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова НАМН України із 380 лікувальними ліжками (15 клінічних відділів), Київська обласна клінічна лікарня із 60 нейрохірургічними ліжками, Науково-практичний центр ендovasкулярної нейрорентгенохірургії НАМН України із 50 ліжками,

Національний військово-медичний клінічний центр «Головний військовий клінічний госпіталь» із 50 ліжками, нейрохірургічне відділення Національної дитячої спеціалізованої лікарні «Охматдит».

На кафедрі пройшли підготовку через спеціалізацію, аспірантуру, клінічну ординатуру нейрохірургії із Домініканської Республіки, Індії, Лівану, Сирії, Палестини, Ізраїлю, Болівії, Тунісу, Ємену, Афганістану, Нігерії, Молдови, Узбекистану, Туркменістану, Вірменії, Грузії, Таджикистану, Китаю, Перу, Росії, Угорщини, Словаччини, Чехії, Канади, США, Німеччини та інших країн. Тут щорічно навчаються слухачі з 20–30 суміжних кафедр (хірурги, травматологи, невропатологи, психіатри, судмедексперти тощо), які знайомляться з актуальними питаннями нейрохірургії. Учні кафедри нейрохірургії працюють на всіх континентах у багатьох країнах світу.

Останніми роками підвищилися вимоги до атестації лікарів. Для підготовки до атестації проводилися передатестаційні цикли навчання. Важливу роль відведено комп'ютеризації педагогічного процесу і проведенню заліків на відповідну кваліфікаційну категорію. На кафедрі проводяться цикли спеціалізації з нейрохірургії та дитячої нейрохірургії, передатестаційні цикли, цикли тематичного удосконалення: «Діагностика та лікування пухлин і судинних захворювань центральної нервової системи», «Особливості клініки, діагностики та лікування травм центральної та периферичної нервової системи», «Актуальні питання діагностики травм хребта і спинного мозку, їх лікування», «Актуальні питання нейрохірургії та організації нейрохірургічної допомоги», «Больові синдроми в нейрохірургії та неврології», «Особливості інтенсивної терапії та анестезіології в неврології та нейрохірургії», «Мікронейрохірургія», «Нейрорадіологія», «Сучасні методи діагностики в нейрохірургії та неврології», «Невідкладна та спеціалізована нейрохірургічна допомога при інсультах», «Бойові ушкодження нервової системи». Впроваджуються короткі (двотижневі) цикли, методи дистанційної підготовки. Проходять навчання аспіранти та клінічні ординатори.

На кафедрі використовуються нові технології 3D-друку, майстер-класи з мікрохірургії, трепанації черепа, спінальної хірургії.

Більшість професорів та доцентів-нейрохірургів вищих медичних навчальних закладів України, всі завідувачі нейрохірургічними відділеннями і близько 90% лікарів-ординаторів цих відділень проходили підготовку з нейрохірургії на кафедрі.

Наукова робота кафедри проводиться в співпраці зі співробітниками Інституту нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова НАМН України. Основні напрями наукової роботи: діагностика та лікування хірургічної патології судин головного мозку, нейрохірургічна діагностика пухлин і травматичних уражень головного мозку, хірургічне лікування внутрішньочерепних гематом і забовів головного мозку, нейрохірургічна діагностика і лікування патології хребта і спинного мозку, поєднана та множинна травма ЦНС, вивчення особливостей черепно-мозкової травми у хворих різного віку, а також при алкогольній інтоксикації і соматичній патології, організація невідкладної нейрохірургічної допомоги, інтенсивна терапія та анестезія в нейрохірургії, больові синдроми в неврології та нейрохірургії, пухлини спинного мозку, бойові ушкодження нервової системи.

Співробітниками кафедри опубліковано понад 80 монографій, 33 навчальних посібника, понад 50 навчальних лекцій і понад 1000 наукових статей. Одержано 49 авторських свідоцтв на винаходи і 150 раціоналізаторських пропозицій. Видано 32 методичні рекомендації з актуальних питань нейрохірургії.

Співробітники кафедри беруть активну участь у міжнародних та всеукраїнських з'їздах, конгресах, конференціях, виступають на них з доповідями.

Кафедра підтримує ділові контакти з кафедрами та клініками нейрохірургії в Росії, Молдові, країнах Прибалтики, Азербайджані, Вірменії, Грузії, країнах Середньої Азії, Англії, Ізраїлі, Лівані, США, Канаді, Німеччині, Австрії, Угорщині, Фінляндії тощо.

Нейрохірургія пройшла складний шлях від молотка, долота, вилушення пухлини «розумним пальцем» до мікрохірургії, ендоскопії, ендovasкулярної хірургії. Як найбільш технічно оснащена вона наблизилася до впровадження керованого розуму, як у наукових дослідженнях, так і в практичній діяльності, більше, ніж інші спеціальності.